वन अनुभव

एप्रिल महिन्या मध्ये शाळा महाविद्यालयांना जेव्हा सुट्ट्यांचे वेध लागतात तेव्हा वनखात्यातर्फे वन्य प्राणी, पक्षी व व्याघ्र गणनेच्या संदर्भात वृत्तपत्रांत निवेदने दिसू लागतात. वेगवेगळ्या पक्षी, प्राणी व निसर्ग संरक्षण संघटना वनखात्याच्या मार्गदर्शनाखाली त्यांत उत्साहाने भाग घेतात. विदर्भवासियांना, मुख्यत्वेकरून आम्हा अमरावतीवासियांना, मेळघाटचे जंगल व गुगामल व्याघ्र प्रकल्प म्हणजे वरदानच. मुंबई, पुणे तसेच दक्षिण व पश्चिम महाराष्ट्रातील निसर्गप्रेमींना याबाबतीत आमचा नक्कीच हेवा वाटवा. कदाचित इतरांच्या दृष्टीने विदर्भ म्हणजे एक मागासलेले, आदिवासी क्षेत्र आणि विदर्भाचा उन्हाळा म्हणजे सहारा आणि थार वाळवंटापेक्षाही अत्यंत भीषण आहे असा गैरसमज. अश्या ऐकीव भीषण परिस्थितीतही ह्या मंडळीच्या मेळघाट जंगल भेटीतील उत्साह पाहून त्यांच्या निसर्गप्रेमाचे खरच कौतुक करावेसे वाटते. ह्या निसर्गप्रेमीचा थाट काही वेगळाच। अंगात टी-शर्ट, जीन पँट, पायात हंटींग शूज, डोक्यावर कॅप, पाठीवर सॅक, एका खांद्यांवर पाण्याची बाटली, गळ्यात बायनाक्युलर आणि दूस-या खांद्यावर काही माहितीवजा पुस्तके ठेवलेली बॅग, हवा तर डोळ्यावर काळा चष्मा। पोषाख मात्र वातावरणाशी मिळणारा म्हणजे अगदी साचेबद्ध वेष. अश्या हौशी पर्यटकासोबतच, पायात साधी वाहाण, अंगात नेहमीची पँट व शर्ट, हातात तुरळक कपडे कोंबलेली प्लॅस्टिकची पिशवी, दुर्बिणीचा अट्टाहास नाही, मात्र खिशात टिपणवही व डोक्यावर बांधलेला हमखास पांढरा दुपट्टा असलेली व्यक्ती पाहून त्यातील विदर्भीय निसर्गप्रेमी कोण हे ओळखायला वेळ लागणार नाही.

आम्हा मुंबईकरांच्या धकाधकीच्या जीवनात निसर्गाच्या सानिध्यात दोन शांततेचे क्षण किती मोलाचे असतात हे वेगळे सांगण्याची गरज नाही. रोज सकाळी ५ ला उठून डोंबीवली वरून ७.१० ची कल्याण-सी. एस..टी. डबलफास्ट लोकल, कुठल्याही परिस्थितीत चुकू न देण्याची जीवापाड धडपड.   ती एकदाची पकडल्यावर ड्रायव्हरकडे तोंड असलेली खिडकीची जागा मिळाली म्हणजे स्वर्ग दोनच बोटे। मात्र ऑफिसमध्ये पोहचल्यावर आपल्या सहका-यांना आपले सकाळचे गुड लक सांगतांना आम्ही आतापर्यतची सर्व पळापळ व धडपड केव्हाच विसरून जातो. सिमेंट काँक्रीटच्या या जंगलांत वर दृष्टी गेलीच तर आमच्या नशिबात येते ते घराचे छत, ऑफिसचं छत, लोकलचे छत आणि पावसाळ्यात छत्रीचे छत. बाकी उरलेल्या वेळात लोकलची वाट बघतांना दोन्ही प्लॅटफॉर्म मधील जेवढे काही आकाश नजरेत येत असेल तेवढाच काय तो निसर्गाशी संबंध. इतर वेळी सकाळ व सायंकाळी पायी केलेला प्रवास, हा

इतरांच्या धडकेपासून स्वताला वाचवण्यात जातो. प्लॅटफॉर्मवरील उपहारगृहातला वडापाव पळवणारा कावळा किंवा फोर्ट वरील कबूतर या खेरीज इतर पक्षी निरीक्षणाला वाव विरळाच. मुलाबाळांनी खूपच तगादा लावलातर केव्हातरी बोरीवलीच्या संजय गांधी नॅशनल पार्कची एक साचेबद्ध सहल. लोकल व वहाने मिळण्यातली अनिश्चितता, बसच्या लांबचलाब रांगा, तेथल्या झुकझुक गाडीतून मुलांना सांभाळीत मारलेला एक चक्कर, पार्कमधील प्रचंड गर्दीत कुठे टेकायची जागा समजा मिळालीच तर शेंगदाणेवाल्यांचा अविरत तगादा, अश्या वातावरणात वेळ घालवताना घरी वेळेवर पोहचायची सतत काळजी. निसर्गाच्या (!) सानिध्यांत एक दोन तासाची मौज मारण्यासाठी केलेल्या सहलीला पाच सहा तास सहज लागणार. एकदा तेथे गेल्यानंतर परत जाणे नोव्हे !

व्याघ्र गणनेचा नियोजित कार्यक्रम जर रेल्वेचा क्वाटर्ली पास संपल्यानंतर असेल तर आमच्या आनंदाला पारावार राहत नाही. असा कपीलाषष्टीचा योग आला की आम्ही ऑफिसमध्ये ताबडतोब रजेचा अर्ज टाकायला मोकळे. रात्रंदिवस घड्याळ्याच्या काट्यांना बांधलेले आम्ही, सहलीच्या उपक्रमा साठी सुद्धा , आमच्या अती व्यवहारिकतेमुळे म्हणा, रेल्वेच्या पासला बांधून घेतो. बाकी आमच्या अश्या बांधील दिनचर्येत, जुन्या सहलीतील आठवणी लोकलच्या खडखडाडांत किंवा ऑफिसच्या लंच टाईम मध्ये मित्रमंडळींना ज्या चविष्टरित्या व दिलखुलासपणे सांगतो जसे थंड्या वडापावा बरोबरची लालभडक चटणी.

व्याघ्र गणनेच्या संदर्भातील वनखात्याची निवेदने जेव्हा मुंबई पुण्याच्या वृत्तपत्रातून येतात तेव्हा आम्ही ठराविक मित्रमंडळी एकत्र येवून जाण्याचे प्रयोजन करतो. पुढील कित्येक दिवस त्या सहलीचे काटेकोर नियोजन होत असते. अडचण असते ती घरच्या मंडळीची कारण त्यांच्या वन्यप्राण्यां बद्दलच्या कल्पनां वस्तुस्थितीशी विसंगत असतात. टी.व्ही. वरील सतत जाहिराती, कार्टुन्स व लहानमुलांच्या गोष्टींचा पगडा घरच्या मंडळीवर एवढा जबरदस्त असतो की वाघाची मनुष्याच्या अंगावर सरळ उडी मारणे व मनुष्य हे वाघाचे नित्याने व अत्यंत आवडीचे खाणे आहे अश्या खात्रीवजा कल्पना कायमच्या घर करून असतात. व्याघ्र गणनेला जाणे म्हणजे आत्मबलिदान. विदर्भातील अती भयंकर उन्हाळ्याच्या कल्पनेमुळे त्याच्या चिंतेत अजून भर पडते. अनुभवी मित्र मंडळीचे सापांच्या विषावरील उपाय, जोड्याच्या तळव्याच्या जाडी पासून थेट काठीचे वेगवेगळे प्रकारा पर्यंतचे सल्ले ऐकणे भाग पडते. निसर्गाला दुरावलेल्या आम्हा मुंबईकरांना, कोकणातील किंवा महाराष्ट्रातील निसर्गानी नटलेल्या गावांत घालवलेल्या बालपणाची जेव्हा आठवण येते तेव्हा रहावत नाही आणि ह्या अनेक विरोधातून

आम्ही एकदाच्या प्रवासाच्या बॅगा भरतो व या सगळ्यां उपदेशांची शिदोरी घेऊन मेळघाटाकडे प्रयाण करतो.

आम्हा पुणेकरांचं मुंबईकरांपेक्षा थोडे वेगळ आहे. सह्याद्रीच सभोवती पसरलेल सौंदर्य, शहरातून वहाणा-या मुळा-मुठा, त्यावर येणारे विविध पक्षी. परिसरातील असलेली खडकवासला व इतर धरणे. कात्रज घाट ओलांडला की दिसणारी सुंदर शेती व बागा. परंतु ह्याच्या विपरीत एके काळी वनसंपत्तीने समृद्ध असणारे पुण्याचे हिरवेगार डोंगर कुण्याकाळी मेंढ्या बक-यांनी फस्त केल्यामुळे उघडे बोडखे झालेले दिसतात. दगडधोंड्यांची टेंगूळे आलेले व पावसाच्या मा-यांनी चोपडे झालेले ह्या डोंगराचे विदीर्ण रूप जेव्हा निसर्गप्रेमी पुणेकर बघतो तेव्हा त्यावरील पक्षी व प्राणी लुप्त किंवा कुठेतरी स्थलांतरित झाले असतील याची जाणीव होवून आजही त्याला खंत वाटत असेल. हवामानखात्याच्या सिमला हाऊस मधे उन्हाळ्यातील लॉनच्या बाजूंनी घेतलेले जास्तीत जास्त उष्णतामान ३८ अंश व हिवाळ्यातील कमीतकमी उष्णतामान ४ अंश. या आरामदायी तापतामानात सुखावलेला पुणेकर रस्त्यावरील वाहनाच्या जत्रेत शिरल्यावर प्रदूषणाच्या प्रचंड धुरांत जेव्हा त्याचा जीव कसावीस होतो तेव्हा त्याला गतकाळातील स्वच्छ व सुंदर पुणे आठवलं नाही तरच नवल! आम्हा पुणेकरांना साहित्याशिवाय अनेक छंद. जसे रॉकक्लाइबींग, माउंटनीअरींग, कील्लेभ्रमण, एअर ग्लाईडींग, बोटींग, तसेच पक्षी निरीक्षण. सिंहगडाच्या पूर्वेकडील दरीत तसेच कर्जतच्या बोगद्या कडे जातांना उजवी कडील दरीतील पक्षी निरीक्षण करणे हा पुणेकरांचा आवडता छंद. कुठलाही पक्षी दिसल्यानंतर त्याचे संदर्भ (तो पक्षी चिमणी का असेना) व त्यातील अत्यंत सखोल माहिती, जी बरेचदा वृत्तपत्रातून क्रमशः येते. हे सर्व छंद जोपासना-या पुणेकरांच्या निसर्गप्रेमाचे जेवढे कौतुक करावं तेवढे थोडच.

याउलट नासिक व पश्चिम महाराष्ट्रातील पक्षिमित्र तसा रांगडाच. जंगल सहली या ख-या मनस्वी उपभोगायच्या असतात तर माहिती, ज्ञान वगैरे ह्या सगळ्या दुय्यम गोष्टी, अशी या रसिकांची ठाम समजूत .

अशी ही विविध स्वप्नात रंगलेले, अनेक लयीत बोलणारे, पंखात उंच गगनी लक्षझेप घेणारे हे थवे जेव्हा सेमाडोहच्या वनसंकूलात जमा होतात तेव्हा अख्ख्या मेळघाटात एक आगळे वेगळे चैतन्य भरल्यासारखे वाटते. नेहमीच्या सवयीप्रमाणे ५ वाजता जाग येवून आम्ही मुंबईकर बेड वरून उतरून, आपल्या हातातील टॉर्चच्या मदतीने जेव्हा डॉरमेंटरी बाहेर येतो

तेव्हा बाहेरील सुखद गारवा आमचे भान हिरावून घेतो. मुंबईच्या घामाटलेल्या चिकट शरीराऐवजी तेव्हा स्वताच्या रेशमी कांतीची संवेदना किती सुख देत असेल याची कल्पना इतर कुणाला करता येणार नाही. इवल्याशा सर्व सुखसोयी युक्त घरांत आत्मकेद्रींत असलेली मंडळी जेव्हा या अमर्याद पसरलेल्या वनाकडे बघते तेव्हा त्यांची दृष्टी व विचार तेवढेच विस्तीर्ण व्हायला वेळ लागत नसावा.

हळुहळू सगळी मंडळी जागी झाल्यावर, सकाळी ४ वाजल्यापासून मुंबईतील उघडलेली भैय्याची शंकर विलास हॉटेल्स व तेथे मिळना-या मसाल्याची चहाची चव जिभेवर आठवत जेव्हा वनसंकुलातील कॅंटीनवाल्याला उठवतात आणि तो हिंदीत सांगतो, ‘‘साब, आठ बजेतक दूध नहीं आयेगा’’.तेव्हा इतका वेळ कसा काढावा या कल्पनेनेच गारठतात. सकाळी उठल्याबरोबर गरम चहाशिवाय कुठल्याच विधीला हात न लावणारा हा मित्र कॅन्टिनमधे उभे आडवे झोपलेले कर्मचारी व कॅन्टिनच्या दाराला लागलेले कुलूप बघून हिरमुसतो आणि तो आपले मनगटी घड्याळ चुपचाप खिशात ठेवून बंधमुक्त होतो. अनिश्चितता हे जिवनाच खर गमक आहे, याचे त्यांला चिक्कार पूर्वानुभव असतात. सायंकाळची टिमटाळा जेव्हा घाटकोपर स्टेशनावर अनिश्चित काळासाठी उभी रहाते तेव्हा पुढे रेल्वेच्या तारा तुटल्यात, सिग्नल सिस्टीम खराब झाली की विक्रोळीला गाड्यांची टक्कर झाली या सर्व अनिश्चिततेमध्ये उद्या सकाळची व्ही.टी.फास्ट कशी पकडायची याचे नियोजन करण्याची त्याला सवय झाली असते.

चहा नाश्त्याच्या क्यूत सुद्धा प्रामाणिकपणे व अनुशासनाने उभा असलेला मुंबईकर जेव्हा आम्ही बघतो तेव्हा बसच्या दोन फुटी दारातून ५० लोकांनी शिरण्याचा एकदम केलेला प्रयत्न आमच्या दृष्टीसमोर येतात. क्यू मधील ओळखीच्या मित्रासोबत बोलतांना किती शिताफीने आम्ही क्यू , मग तो लग्नातील का असेना, मधे सामील होतो ते कसब मुंबईकरांनी खचितच घेण्यासारखे आहे.

सेमाडोहला एक खूलं सुंदर ऑडीटोरियम आहे. तेथे खुर्च्या, बाकड्यांना वाव नाही, सिमेंट मधेच घोटलेल्या डोंगराच्या नैसर्गिक उतारावर आरामात' बसण्याइतपत रुद पायरी वजा हे ऑडीटोरियम तिन्ही बाजूंनी मोकळ तर समोर म्हणजे खालच्या पातळीवर एक छोटसं सुंदर स्टेज. स्टेजच्या मागे भिंत व डोक्यावर एक छत. या ठिकाणाहून पक्षी, वन्यप्राणी व जंगलचा राजा वाघ याची गणना शास्त्रशुद्ध पद्धतीने कशी करायची असते याचे मार्गदर्शन वगैरे वनाधिकारी करतात. नाश्ता चहा झाल्यानंतर सगळी मंडळी ऑडीटोरियम कडे रवाना होते तेव्हा काही मंडळी बायनोक्युलर व पाण्याची बॅग आणण्याची दक्षता घ्यायला विसरत नाही आणि पुढल्या पाय-या (फ्रंट रो) आरक्षित कोण करीत असतील हे सांगायला नकोच. आपली टिपण वही, पेन्सिल व संदर्भीय पुस्तके या लवाजाम्यात बसलेली ही मंडळी अत्यंत तन्मयतेने व उत्सुकतेने वन अधिका-यांची भाषणे व मार्गदर्शन ऐकत असतात. त्याच गांभीर्य व एकाग्रता बघून आम्हालाच लाज वाटायला लागते. त्यातील काही मंडळी अधूनमधून उजवीकडे डावीकडे बघत असते, कदाचित एखादा वाघ दिसला तर ती संधी हुकायला नको! वन अधिका-याने मागील गणनेचे इतिवृत्त सांगितल्यावर अगदी छान पद्धतीने सगळे मेळघाट जंगल हे छोट्या छोट्या बिटांमधे कसं विभागल्या गेलं आहे हे जेव्हा सांगितलं तेव्हा एका प्रेक्षकाने बिटाच्या सीमा ह्या चुन्याने आखलेल्या आहेत काय असा निरागस प्रश्न विचारला. वन अधिकारी उत्तम शिक्षक असावा. पृथ्वीचे अक्षांश आणि रेखांश जसे वास्तविक परिस्थितीत खोदलेलं किंवा चुन्याने मारलेल्या रेषा नसतात असे सुचवल्यावर आमच्या मित्राचे शंकानिरसन झाले.

नंतर विशिष्ट बिटांमध्ये पक्षी, तृणभक्षी वा मांसाहारी प्राणी बघितल्यावर त्याची संख्या, प्रकार, तो किंवा ते पळत असतील तर त्याची जाण्याची दिशा व त्याही पेक्षा या निरीक्षणाची नक्की वेळ नोदवणे किती महत्त्वाचे आहे हे मार्गदर्शनात विदित केले. यामुळे त्याच प्राण्यांचे दुस-या बिटातील गटाने जर नोंदणी केली असेल तर पुनर्मोज लक्षात येते. वाघगणनेला तर विशेष प्राधान्य असते. बिबटाच्या व वाघाच्या पाऊल खुणातील व आकारातील फरक काय. जर पगमार्क दिसला तर तो मिटू नये म्हणून त्याभोवती दगडाची आरास कशी करावी, अस्वलाचे व माणसाच्या पाऊल खुणातील साधर्म्य, झाडाच्या खोडावरील अस्वलाच्य, बिबटाच्या व वाघांच्या नखांच्या खुणामधील फरक. वेगवेगळे वाटरहोल्स व त्याचे जंगली नाव, संभाव्य वाघांची निवासस्थाने, पाउलखुणाचे प्लॅस्टर कास्ट कसे बनवायचे या बद्दल माहिती

(त्याचा अनुक्रम नंबर व तारीख) इत्यादी नवीन व मनोरंजक माहिती ऐकल्यावर सर्वांचा उत्साह वाढला नाही तरच नवल.

दिवसा पायी निरीक्षण व रात्री मचाणावर बसणे अशी कार्यक्रमाची आखणी असते. जंगलचे काही नियम अभिप्रेत आहेत व त्याला जुळवून घेतले तर जंगलाची मर्यादा योग्यरीत्या सांभाळता येते. जसे. कपड्याचा रंग भडक नसावा तर वनाच्या रंगाशी सुसंगत असावा, डोक्याला सुगंधी तेल लावू नये, अंगावर पावडर ओतू नये म्हणजे कोठलाही उग्र वास येणार नाही. सिगरेट, पान व तंबाखू वर पूर्ण बंदी, प्रत्येकाजवळ स्वतःचा स्वतंत्र प्यायच्या पाण्याचा मुबलक साठा, पायात न घसरणारे जोडे, एखादी काठी,. टिपणवही, पेन्सिल आणि भूक लागलीच तर थोडासा चॉकलेट बिस्कीटचा साठा, मात्र चॉकलेट आणि बिस्किटांचे आवरण जंगलात न फेकता खिश्यात टाकणे वगैरे वगैरे. इतक्या गोष्टी लक्षात ठेवून वेगवेगळ्या बिटांसाठी मंडळीचे विभाजन होते. हे विभाजन कसे असावे, ह्यांत वगवेगळे प्रकार आहेत. मूलभूत उद्देश मात्र एकच की जेणेकरून वेगवेगळी मंडळींनी एकत्र येवून आपआपल्या भिन्न भिन्न अनुभवांची देवाण घेवाण करीत वन निरीक्षण करावे व वैयक्तीत संबधांना व भावनांना फारसे महत्त्व नसावे. काहींच्या मते मुले-मुलीं, मित्र-मित्र, किंवा पती-पत्नी वेगवेगळ्या गटांत असावेत. या सर्व प्रकारात मात्र नवरा बायकोची विभक्तीमुळे, मित्र मैत्रिणींच्या विरहामुळे किंवा मित्र मित्रांच्या संभावित ताटातुटीमुळे रुसवे फुगवे होतात व त्यातून बरेच मजेदार प्रसंग उद्‌भवतात. एका गटातली पत्नी जेव्हा दुस-या गटातल्या पतीच्या काळजीमुळे सर्वासमक्ष त्याला सावधगिरीच्या सूचना देते त्याक्षणी लहान बालका प्रमाणे संबोधल्या गेलेला पती खजीलतेने आपल्या बिटातील सहका-यांचे मिस्कील चेहरे बघतो तेव्हा त्याला तेथून सरळ डॉरमेटरीमध्ये जावून लपावे असे वाटले नाही तरच नवल. अशा छोट्या छोट्या गटाच्या, गटनायकाची नियुक्ती झाल्यावर एका अनुभवी वनरक्षका सोबत सगळे गट जंगलात चौफेर विखुरतात. वेगवेगळ्या गटातील बोलण्याचे आवाज जेव्हा ऐकू यायचे थांबतात तेव्हा एकाकीपणा जाणवायला लागतो. आता सूर्य बराच वर आला होता, जंगल बरच तापलं होतं, पूर्वनियोजित रस्त्याने वनरक्षक व त्यामागे आम्ही अशी पदयात्रा सुरू झाली. अजून जंगलाचा घनदाट भाग सुरू व्हायचा होता. एकाएकी वनरक्षक थांबला व रस्त्याच्या मातीवरील उमटलेल्या पाऊलखुणा दाखवू लागला. उत्सुकतेपायी आम्ही त्या पगमार्क भोवती गोळा झालो. हा पगमार्क जवळ जवळ ३‘‘मोठा व त्यावरच एक छोटा पगमार्क होता. त्याचे वैशिष्ठ्य म्हणजे तो प्राणी आपल्या पुढील पायाच्या मोठ्या पंज्यावर मागील पायाचे लहान पंजे टाकीत चालत असावा. या वनरक्षकाने सांगितलेल्या माहितीवरून तो एक पट्टेवाल्या तरसाचा (स्ट्राईप्ड हायना) होता हे निश्चित झाले. इतर प्राण्यांच्या पुढील आणि मागील पगमार्क मधे इतकी जास्त विसंगती नसते. पुढे थोडे चालून गेल्यावर त्याने रस्त्यावरून तीन एक इंच लांबीची काळसर विष्टा उचलली ती वाळलेली असावी व त्यावर बरेच भुरकट केस चिकटलेले दिसले, आम्ही कुतूहलाने बघत अस्तांना त्याने ती विष्टा तोडली व त्यातून एक अख्खा दात बाहेर निघाला. त्यावर वनरक्षकाने सांगितले की या तडसाने एखाद्या माकडावर मेजवानी मारलेली असावी. तडस ह्या प्राण्याचा जबडा अत्यंत मजबूत असून तो कठीणातील कठीण हाडे म्हणजे कवटी सुद्धा फोडू शकतो.खाण्याच्या बाबतीत कुठलेच चोचले न करीता सर्वच फस्त करतो. पुढे फिरतांना मोर, तितर पक्षांच्या तसेच बार्कींग डीअर व मोठ्या सांबराचे पगमार्क बघायला मिळाले. पगमार्क हे रस्त्याच्या धुळीत, नदी-नाल्याच्या बारीक वाळूत तसेच पाणवठ्याच्या

चिखलात दिसत असल्याने तेथे सावधगिरीने न चालल्यास प्राण्यांच्या महत्त्वाच्या खुणा नाहीशा होण्याची शक्यता असते. आता हळुहळू जंगल दाट होत होते. त्यांत प्रवेश करत नाही तोच एका पक्ष्याच्या आवाजाचा आकांत ऐकला. आवाजावरून तो सातभाई पक्ष्याचा थवा असावा असे वाटले. आवाजाच्या थोडे जवळ जात नाही तोच आम्ही सर्व एकाएकी थांबलो. बघतो तर काय वर पाठीवर पडलेल्या एका सातभाई पक्षावर एक बहिरी ससाणा आरूढ झालेला. त्याने आपले डोके आमच्याकडे वळवले, त्याची ती तीक्ष्ण घाटदार चोच, व भेदक डोळे बघून भीती वाटली नाही तरच नवल! आमचा सुगावा लागल्याबरोबर एका पायाने चालत तर दुस-या पायाने त्या पक्षाला ओढीत तो ससाणा जवळच्या झुडपात अदृश्य झाला आणि काही क्षणातच त्याचे ओरडणे थांबले व वाटले स्वारी मेजवानीत गुतली असणार. सातभाईच्या थव्याचा आकांत मात्र अविरत सुरू होता. बहिरी ससाणा हा घारीपेक्षा लहान परंतु एक देखणा व रूबाबदार शिकारी पक्षी आहे. त्याच्या पायांची लांबच लांब नखे अशा लहान पक्ष्यांच्या हृदयाचा भेद करायला पुरेशी असतात. ह्या प्रसंगाचे अवलोकन करीत आम्ही पुढे सरकलो. समोर एक कोरडा ओढा लागला. परिसरात गारवा जाणवत होता. ओढ्याच्या काठाने प्रचंड अर्जुन वृक्ष वाढलेले दिसले. त्यांची आडवी तिडवी मुळे ओढ्यात शिरलेली होती. अर्जुन झाडाच्या वरील फांद्यांवर कमीतकमी १० ते १२ मधाची भलीमोठी पोळी टांगलेली दिसली. जणू एखादे संकुलच. झाडाच्या खोडावर नखांनी ओरबाडल्याच्या अनेक खुणा दिसल्या. अर्जुनाच्या अंतर सालीचा लालसर रंग ह्या काळसर खोडावर उठून दिसत होता. नखाच्या खुणांच्या आकारावरून, दोन नखातील अंतरावरून व खोलीवरून त्या प्राण्याची जात ओळखता येते. खुणा झाडाच्या ब-याच वरपर्यंत दिसल्यावर त्या अस्वलानेच केल्या असतील असे वनरक्षकाने सांगितले. अस्वलाला मध अत्यंत प्रिय त्यासाठी ते कुठलाही धोका पत्करण्यास तयार होते. नाल्याच्याच काठाने एक डोंगर बराच वर चढलेला होता, त्यावरील झाडांवरील नुकतीच उगवलेली हिरवी पिवळसर कोवळी वसंतातील पालवी नयनांना सुखावित होती. एका उंच झाडाच्या ६० एक फूट उंचीवर पीह्मह्मई पीह्मह्मई अश्या लयबद्ध आवाजाने आमचे लक्ष वेधून घेतले. दुर्बिणा डोळ्याला लागल्या आणि बघतो तर काय एक मोठा सर्पगरुड वर झाडावर बसलेला दिसला, तो आपल्या प्रियेला साद घालीत असावा. हवेचा एक झोत आला आणि झाडाची फांदी हलू लागली आणि राजाचा डोक्यावरील तुरा दिमाखात हलू लागला. फारच विलोभनीय दृश्य. त्याची पिवळी घाटदार चोच, बसण्याची ऐट व रूबाबदार भेदक डोळे हे बघितल्या नंतर त्याला उगाचच मेळघाटातील पक्ष्यांचा राजा म्हणत नाही हे खरे. आमच्या बिटाच्या सीमा कदाचित संपल्या असतील कारण पुढून काही आवाज ऐकू आले. आम्ही तिकडे जायला लागलो. एक छोट्या टेकडीवरून उतरत नाही तोच जंगल विरळ झालेले दिसले व पुढे जंगलातून गोल वळणारा जीपचा रस्ता दिसला. त्या रस्त्याच्या एके ठिकाणी दुसरा गट एका वर्तुळात खाली वाकून निरीक्षण करतांना दिसला. त्यांच्या हालचाली वरून तो बराच उल्हसित असल्या सारखा वाटला. आम्ही त्या उतारावरून धावतपळत त्यांना गाठले. एका मोठ्या नर वाघाचा पगमार्क (पायठसा) त्या रस्त्यावरील नरम घुळीवर उमटलेला होता. त्याचे मोजमापन झाल्यावर वनरक्षकाने प्लॅस्टरकास्ट घेतला. प्लॅस्टरकास्ट कसा घ्यावा हे बघायला मिळाले. सूर्य बराच वर आला होता. बाटलीतील पाण्याने तळ गाठला होता. सकाळच्या नाश्त्याचा लवलेशही राहीला नव्हता. आता सपाटून भूक लागली होती आणि आम्ही सर्व परतीच्या प्रवासाला वळणार तोच एका वनरक्षकाच्या हांकेने आमचे लक्ष वेधले. तो आम्हाला सपाट १००’ ÷ १००’ जागा दाखवत होता. त्या जागेत खुरट्या गवताखेरीज काहीच उगवले नव्हते.

जागेच्या मध्ये एक काडसर असा ढीग व त्या भोवती काही कुठल्या तरी प्राण्याच्या गोलगोल फिरल्याच्या खुणा दिसल्या. आमची उत्कंठा शिगेला पोहोचली होती की प्राण्याच्या विष्ठेचे ढीग लावून ठेवण्याचा हा काय प्रकार। ह्या वनरक्षकाने खुलासा केला की सांबर, निलगाय आणि तत्सम तृणभक्षी प्राणी एका विशिष्ट ठिकाणी विष्टा करतात. त्याला मखर म्हणतात आणि त्यागोल सदृश जागेला लोळण असे म्हणतात. कळपातले प्राणी जेव्हा खाण्यासाठी किंवा कुठला धोका दिसल्यावर विखुरतात तेव्हा या वखरीचा वासच त्यांना परत येण्यास मदत करतो, तिथेच ते जमतात, बागडतात व आराम करतात. ही माहिती आम्हाला फारच मजेशीर वाटली. थकून भागून कॅम्पवर पोहचल्यावर आपले ताट, वाटी, चमचा घेऊन क्यू मधे उभे राहिलो. भूक सपाटून लागली होती. साधे पण सुंदर जेवण मिळाले. आरामासाठी एका वृक्षाच्या छायेत लवंडलो, पाय आवाज करीत होते परंतु केव्हा डुलकी लागली कळलेच नाही.

निशाचर प्राण्याची गणना व अवलोकन पौर्णिमेच्या प्रकाशात चांगले होते. त्यामुळे प्राणी गणनेचा कार्यक्रम हा शक्यतोवर पौर्णिमाच्या दिवशी घेण्यात येतो. निशाचर प्राण्यांची गणना करताना आपला सुगावा लागू नये तसेच त्यांना त्रास होवू नये यासाठी प्राणी-निरीक्षण हे मचानावर किंवा लपणगृहात बसून करतात. या दोन्हीच्या रचनेमध्ये जरी मूलभूत फरक असला तरी ही दोन्हीही ठिकाणे पाणवठा, नैसर्गिक पाणवठा, नाल्यातील पाण्याचे डबके किंवा हॅन्डपम्पनी भरलेल्या पाण्याच्या टाक्या जवळ उभारलेले असतात. यातील लपणगृहाचा एक प्रकार म्हणजे दगडविटांनी बांधलेली एक छोटी खोली, कडी असलेले एक लोखंडी दार व भिंतीवर जाळीवजा उघडी खिडकी तर दूस-या नवीन प्रकारात पूर्ण लपण हे लोखंडाचे व सर्व बाजूंनी जाळी लावलेले असते. निरीक्षक मंडळी सूर्य मावळतीला लागल्याबरोबर ह्या खोलीत आपल्याला कोंडून घेतात. खोलीत जमिनीवर वापरून वापरून बारीक मातीचा थर जमलेला असतो. बसायला एखादा लाकडी ओंडका ठेवलेला समजा मिळालाच तर नशीब चांगले समजावे. समोरील जाळीवजा खिडकी ही नजरेच्या पातळीच्या असते थोडी खाली जेणे करून पाणवठ्यावरील दृश्य योग्य रीतीने दिसावे. लपणमध्ये सोबतीला केव्हा केव्हा सरडे, पाली तर मुंग्या मात्र सदैव असतात. बाकी आत शिरतांना खोली पूर्णतः पाहूनच आंत शिरावे, कारण वर्षभरात कधीकधीच न वापरल्या जाणा-या या खोलीत साप व अजगराचे वास्तव्य असण्याची शक्यता नाकारता येत नाही. परंतु आजतोवर कुठलीही दुःखद घटना झाल्याचे ऐकीवात नाही. दुसरे निरीक्षणाचे ठिकाण म्हणजे मचाण. मचाण ही झाडांवर बनवलेली असते हे बहुतेकांना माहिती आहे, परंतु मचाण एक सुशोभित सर्व सुखसोईयुक्त ट्री हाऊस आहे अशी कल्पना कोणी सुज्ञाने करू नये. चांगली मचाण बनवण्यासाठी योग्य झाड हवे. परंतु पाणवठ्याच्या जागा मर्यादित असल्याने त्या झाडांतून मचाणासाठी लागना-या झाडाची निवड फार चातुर्याने करावी लागते. झाडाला पाणवठ्या कडील भागाकडे १० ते १५ फूट उंचीवर किमान दोन तरी फांद्या असाव्या लागतात. त्यावर आडवे उभे बांबू , वरून तट्ट्याचे छत व अटकाव म्हणून एकदोन आडवे बांधलेले बांबू, रानटी वेलींनी घट्ट बांधले की झाली मचाण तयार. अश्या मचाणी अवुभवी वनकर्मचारी आधीच बांधून ठेवतात. कडक मचाणीवर १२ तास काठायचे म्हणजे शरीराच्या बसण्याच्या ठिकाण बधिर व्हायला वेळ लागत नाही. अश्या ठिकाणी बसण्यासाठी हवातर एखादा स्पंजचा तुकडा घेऊन जावा. जमिनीवरून मचाण चढणे म्हणजे एक गिर्यारोहणाचाच प्रकार. एखाद्याचे नशीब चांगले असेल तर चांगली दोन दोन फूटांवर पाय असलेली शिडी मिळेल, नाहीतर केव्हा तरीच्या म्हाता-या शिडीतून उरलेले दोन

तीन तिरपे बांबूच नशिबांत येतात. अश्याही शिडीवरून भराभर वर चढतांना, वनकर्मचारी कोरकूचं कसब खरच वाखाणण्या सारखे असते. पण आम्हा शहरवासीयांना खालून चार हातांनी कुणीतरी ढकलायला व वरून चार हातांनी कुणीतरी ओढायला लागतात. परंतु अश्याही दमछाकीतून वर गेल्यावर मात्र समोरील पाणवठा, त्याच्या अवतीभवतीचा निसर्ग सौंदर्य पाहिल्यावर थकवा कुठेतरी पळून जातो. मचाणीवर मुंग्यांची साथ सदैव असते पण बिचा-या आम्हाला कधीच चावल्या नाहीत. एखादा हवेचा झोत आल्यावर झाड हलते, बांबूचा कुरकुर आवाज येतो व आपण झोपाळ्यात बसल्याची मजा येते. ज्या पाणवठ्याच्या बाजूंनी योग्य झाडे नसतात, तेथे चार उंच उभ्या लाकडांवर किंवा लोखंडी पाईपवर एक खोली बनवतात व वर जाण्यासाठी लाकडाचा जीना बसवतात. पण अश्या मचाणी केवळ व्ही. आय. पी. साठी. या कृत्रिम मचाणापेक्षा झाडावरील नैसर्गिक मचाणावर राहण्याची मजा काही औरच असते. पाणवठे जंगलात दूरवर व खोलवर पसरले असल्याने वनखात्याच्या सौजन्याने जीपने किंवा तत्सम वाहनाने ते आपल्याला सायंकाळी मचाणीजवळ सोडून देतात व सकाळी घ्यायला येतात, म्हणजे एकदा मचाणावर बसलो की कमीत कमी १२ तासतरी बाह्य जगाशी संपर्क नसतो. सोबत पाण्याचा भरपूर साठा, खायला थोड फराळाचे सामान, चांगली विजेरी, जमलेच तर बसायला स्पंजची उशी आणि नितांत गरजेच म्हणजे भरपूर संयम ह्या गोष्टी आवश्यक आहेत. मचाणावर हळू आवाजाने फुसफुसणे तर सोडाच पण मोठ्या हालचाली करणे निषिद्ध असते.

एकाच ठिकाणी, एकाग्रतेत बसणे म्हणजे बारा तासाची समाधी लावणेच होय. आम्हांला खोल जंगलात एकाकी असे मचाण मिळाले. हे मचाण सेमाडोह पासून उत्तरेकडे १० कि.मी.अंतरावर होतं. याचे एकंदरीत वर्णन म्हणजे, एका हँडपंपा जवळ सिमेंटचे एका मोठ्या तव्याच्या आकाराचे उथळ टाके, हँडपंपपासून टाक्यापर्यन्त एक सिमेंटची नाली. या पाणवठ्या मागे एक डेरेदार आंब्याचे झाड व त्यामागे चार-पाच आंब्याची झाडे, झाडांच्या उत्तरेला तीस एक फूटांवर एक प्रचंड बुंध्याचे मोहाचे झाड व त्यावर सालींनी, वेलींनी बांधलेले लाकूड-बांबूचे मचाण. बांबूवर एक छान विणलेला जाडसर तट्टा, वर तत्समच छत. त्यालाच लागून काही दाते पडलेली भोबडी शिडी. पूर्वेकडून जाणारा रस्ता, त्याच्या पलीकडे १००-२०० फूट उंचीचे डोंगर, पश्चिमेकडे तसाच दुसरा डोंगर, उत्तरेकडे हळुवार चढत गेलेले माळरान आणि सगळीकडे वाळलं गवत व त्यावर वाळल्या पानांचा थर.

मचाण जमिनी पासून १५-२० एक फूटावर असावे. तेथून पाणवठा छान दिसत होता व इतर वनक्षेत्र चांगले दृष्टिक्षेपात येत होते. आपापल्या जोग्या योग्य जागा निवडल्यावर एकाग्रतेने जंगलातून येणारे विविध आवाज ऐकायला सुरुवात केली. सूर्य मावळला होता. मोरांचा केकावा, कुक्कु श्राइकचे आवाज हळू हळू कमी होत जंगल शांत झालं. कातकिड्यांनी आता जंगलाचा ताबा घेतला होता. सोबत रातव्यांचे आवाज सुरू झाले. त्यातले आम्ही टिक टिक शब्द मोजले ते प्रत्येक वेळेस १३ च होत होते. ते संपलेकी परत त्या आवाजाची सांगता ट्रिक ट्रिक ट्रिक ट्रीक टिरीक टीक ने होत होती. प्रत्येक वेळेस १३ च का देत होता ते कळले नाही.

चंद्र पाणवठ्याकडील झाडाकडून वर येत होता. जंगल आता परत अंधुक अंधुक दिसायला लागलं. परंतु झाडांच्या सावलीमुळे पाणवठा मात्र अंधारातच होता. जंगल

निरीक्षणांत असाच काही काळ निघून गेला. नंतर अचानक काहीतरी जळल्याचा वास यायला लागला. रस्त्यापलीकडे डोंगरावरून हळू हळू धुराचे लोट येतांना दिसले. काहीवेळानंतर अनपेक्षितपणे मचाणीवर उष्मा जाणवायला लागला. तेव्हा तो वणवा आहे हे समजायला वेळ लागला नाही, परंतु तो डोंगराच्या पलीकडील उतारावर असल्यामुळे त्याच्या ज्वाला मात्र दिसत नव्हत्या. आम्ही मचाणीवर, जंगलात सगळीकडे वाळलेला पालापाचोळा व गवत, सकाळ पर्यंत कुठल्याही मदतीची अपेक्षा नाही. आणि ह्यात वणवा जर आमच्या झाडा पर्यंत पोहोचला तर त्यावरील मचाणीची लाक्षागृह व्हायला व आमची आहुती पडायला वेळ लागला नसता. परंतु कुठलाच उपाय नसल्याने येना-या प्रसंगाला तोंड देण्याची तयारी ठेवली व आमचे निरीक्षण पूर्ववत सुरू ठेवले.

उत्तरेकडील गवताळ माळरानातून पाने व काटक्या मोडल्याचा आवाज यायला लागला. कुठलीतरी एक आकृती मचाणाच्या दिशेने येत आहे असे चंद्राच्या मंद प्रकाशात बायनोक्युलर मधून दिसले. आम्ही सर्व सावध झालो. स्वतःच्या श्वासोच्छ्वासाचा आवाज येऊ लागला. ती आकृती त्या माळरानातच बराच वेळ रेंगाळतांना दिसली आणि अचानक कशामुळे का होईना ती आकृती वेगाने मचाणाच्या दिशेने धावायला लागली. आमच्या दुर्बीणा त्यावरच रोखल्या होत्या. ते एक मोठ्ठे अस्वल निघाले. त्याचा आकार बघून आम्ही सगळे अवाक झालो. ते चार पायावर धावत असल्याने त्याच्या पाठीवरील दोन्ही बाजूचे लांब लांब केस पाठीवरून दोन्ही कडे भांग काढल्यागत दिसत होते व डुलकत्या चालीवर लयबद्ध उडत होते. दुर्दैवाने ते पाणवठ्यावर न येता सरळच आंबाच्या झाडाकडे निघून गेले. त्याच्या या जलद प्रतिक्रियेला कदाचित वणवा कारणीभूत असावा. आता रात्रीचा १ वाजला होता. वणवा समोरच्या डोंगरामागून जळत येत त्याच्या शिखरावर पोहोचून आमच्या कडील उतरणीला लागला होता. आता उत्तरेकडील उतरणीवरील पानावरून परत कुणी प्राणी चालल्याचा आवाज यायला लागला आणि आम्ही वणवा विसरलो. हळुहळू तो प्राणी आमच्या मोहाच्या झाडापासून ३० एक फूटावर स्थिरावला, बघतो तर तो एक विशाल गवा होता. त्याची तुकतुकीत अणकुचीदार शिंगे चंद्र प्रकाशात चमकत होती. त्याचे पांढरे मोजे घातलेले पाय, पाठीवरचे मोठे वशींड, त्याचे अत्यंत प्रभावी भारदस्त रूप. म्हणजे एक मस्तवाल नर रानगवा (बायसन) होता.

जरी आमच्या मचाणीवर सगळीकडे निरव शांतता होती पण अकस्मात गव्याने वर मान वळवली. आमच्या दिशेकडे उंच मान करून व कान टवकारून संशयाने बघू लागला. कदाचित त्याच्या तीक्ष्ण घ्राणेन्द्रीयांना आमचा वास आला असावा. आम्हा क्षुल्लक प्राण्यांकडे दुर्लक्ष करून की त्याला लागलेल्या अतीव तृष्णेमुळे म्हणा तो आता हळुहळू पाण्याच्या टाक्याकडे जाऊ लागला. आमच्या अस्तित्वाची चाहूल लागल्या मुळे तो अत्यंत काळजीपूर्वक एकेक पाऊल पुढे टाकत होता व अत्यंत मंदगतीने त्याची वाटचाल सुरू होती. पाणी पिणे म्हणजे वन्यप्राण्यांना जंगलात नेहमीच एक मोठे आव्हानच असते. त्यातल्या त्यात भर उन्हाळ्यात जेव्हा मोजकीच ठिकाणे उपलब्ध असल्या कारणाने प्राण्याना पाणी प्यायला जाणे म्हणजे मृत्यूला आमंत्रणच वाटत असावे. वणवा आता बराच खाली सरकला होता. उतारावर बांबूची अनेक बेट उभी होती. वणवा त्यांना आता आपल्या विळख्यात घेणार होता. गव्याचे पाणवठ्याकडे अतीमंद सरकणे सुरू होते, तो पाण्याला तोंड लावणार तेवढ्यात त्याने परत मान उंचावून मचाणाकडे परत एकदा बघितले व काही क्षणानंतर पाणी पिल्याचा आवाज ऐकू

येऊ लागला. दिवसभराची तहान शमवायला बराच वेळ लागत असावा. अकस्मात मोठे मोठे बॉम्ब फुटल्याचा किंवा बंदुकीतून फैरी झाडल्याचा आवाज आला. आम्ही घाबरलो. क्षणभर आम्हाला काहीच कळेना. बघतोतर अर्धी तहान ठेवून तो गवा चौखूर उधळला व आंब्यापलीकडील जंगलात विलीन झाला. आवाजाच गूढ रहस्य अजून उलगडलं नव्हतं. वाटलं चोरटे शिकारी (पोचर्स) असावेत. त्याच धाडस बघून चीड आली. बंदुकीच्या फैरींची संख्या वाढतीला लागलेली बघून आम्ही विस्मयचकीत झालो. पेटलेल्या वणव्याकडे लक्ष गेलं तेव्हा ती प्रचंड बांबूची बेटे धडाधड पेटलेली दिसत होती आणि एकदम लक्षांत आल की मघापासून येणारे आवाज हे बंदुकीच्या फैरींचे नसून आगीमुळे जळतांना फुटलेल्या बांबूतून येत होते. आम्हाला एकदम हायस वाटल व तश्या परिस्थीतसुद्धा हसू आवरले नाही.

आता वणव्याने बराच वेग घेतला होता, कारण रस्त्यापलीकडील जागेत फारशी झाडे नव्हती, वाळलेले गवत मात्र भरपूर होते. वणव्याची ओळ रस्त्यापलीकडील गवताला येऊन भिडली व सर्वत्र धूरच पसरला. आम्ही चांगलेच घाबरलो होतो. जीव मुठीत घेवून वणव्याचे तांडव बघत होतो. काय करावे सुचेना. सकाळचे फक्त पाचच वाजले होते व आम्हाला वाचवण्यासाठी गाडी आलीच तरी तिला अजून ३ तास अवकाश होता. रस्त्यावर केवळ मातीच होती. सुदैवाने त्यावर गवत वगैरे नसल्यामुळे वनवा रस्ता पार करू शकला नाही. जर तो रस्ता पार करू शकला असता तर हे लिहायला आम्ही आज नसतो. हे भयनाट्य संपल्यासारखे वाटले. चंद्र आता मावळतीला लागला होता व पूर्वेकडून सधी प्रकाश दिसायला लागला होता. टेकडीवर १०० एक फूट उंचीचे एक प्रचंड झाड वणव्याच्या लपेटीत आल्याचे दिसत होते. एक वटवृक्ष त्या झाडाच्या खोडाचा आधार घेऊन आपले जीव सांभाळत होता. आता वणव्याने त्या प्रचंड वृक्षापर्यन्त पूर्ण घेरले. बघता बघता त्या वृक्षाच्या बुंध्याने पेट घेतला व एक प्रचंड आरोळी देत तो धराशायी झाला. सूर्य क्षितीजावर यायला सुरुवात झाली, आम्ही सर्व पटापटा मचाणीवरुन खाली उतरलो. रस्त्यापलीकडील राखेतून त्या वृक्षाकडे वाटचाल सुरू केली. इथे आम्हाला उल्लेख करावासा वाटतो की वाळलेले गवत पटकन जळून त्याची राख होते व त्यामुळे जमीन फारशी तापत नाही. जळलेल्या झाडाभोवतालची जमीन मात्र चांगलीच तापलेली असते. एका गोष्टीने आमचे लक्ष वेधून घेतले. एक लाल किडा झाडाजवळील मातीच्या भेगेतून वर येतांना दिसला, अगदी सहीसलामत व शाबूत होता. निरीक्षणावरून तो एक बिटल जातीचा किडा असावा. ज्या वणव्याला बघून आमचा जीव टांगणीला लागला होता तो सगळा वणवा अंगावर घेऊनही तो जिवंत राहीला हे बघून निसर्गाची किमया अगाध आहे हे पटायला वेळ लागला नाही.

डोंगराच्या उतारावर हळुहळू चढत आम्ही त्या वृक्षमही कडे पोहोचलो. एवढ्या प्रचंड वृक्षाचा अगदी आमच्या डोळ्यासमोर आगीने घेतलेला बळी पाहून वाईट वाटले. आजतोवर त्या झाडाचा आधार घेऊन वाढणा-या वटवृक्षाचा पण आसरा गेला व त्याजसोबत त्याचेही अस्तित्व संपुष्टात आले. एवढा प्रचंड बुंध्याचा वृक्ष वणव्यात इतक्या लवकर कसा धराशायी झाला याचे कारण जेव्हा प्रत्यक्ष आम्ही बुंधा बघितला तेव्हा कळले. त्या वृक्षाच्या बुंध्याचा व्यास जरी तीन एक फूट होता तरी तो आतून पूर्ण पोकळ होता. त्या पोकळीत दोन माणसे आरामात झोपू शकली असती. काही छायाचित्रण घेतल्यानंतर आम्ही परत मचाणाकडे वाटचाल सुरुवात केली. त्यावेळी आंब्याच्या झाडावर एक व्हाईट बेलीड ड्रोंगाने दर्शन दिले. वर बघतो तर काय एका उंच निष्पर्ण झाडाच्या टोकावर सकाळची उन्ह घेत गोल्डन ओरीयल (कांचन), दिसला.

सकाळच्या सोनेरी किरणात हा कांचन खूपच उजळून गेला होता.सकाळचे आठ वाजले होते, आम्हाला परत नेणारी गाडी अजून आली नव्हती. हापसीवर जाऊन पाणी प्यालो आणि वाहनाची वाट पहात थांबलो. डोळ्यात रात्रीची झोप हजेरी देत होती परंतु रात्रीच्या चित्तथरारक प्रसंगा समोर त्यांची काय तमा.

व्याघ्र गणनेत वाघाचे एकदा तरी दर्शन व्हावे अशी सर्व निसर्गप्रमींची इच्छा नसली तरच नवल. परंतु आजतोवर जरी वनाच्या राजा प्रत्यक्ष प्रकटला नाही त्र केवळ आपल्या पाउल खुणातच आम्हा सर्वांना दर्शन देवून समाधान केले, जशे भरताला श्रीरामाच्या पादूकांमुळे. साडे आठ वाजून गेले होते. विझलेल्या वणव्याच्या बाजूने ठेवलेल्या सामानाच्या ढिगा-यावर बसण्याखेरीज कुठलाच उपाय नव्हता. एकदाची वनखात्याची गाडी आली, पुण्या मुंबईच्या मंडळीने ती आधीच तोंडापर्यन्त भरली होती. आमचा धुळी राखीने सजवलेला अवतार पाहून गाडीत थोडा विस्मय व चांगलीच खसखस पिकली. मुंबईच सह्रदय सौजन्य जागृत झालं. गाडीच तोंड त्वरित थोडे मोकळे झालं आणि त्यात आम्ही सामावलो. लोकलच्या तीनच्या बाकाड्यावर चौथा दाटीदाटीने बसून घेतांना त्याच्या नजरेत परोपकाराची भावना चाटूनही जात नाही तश्याच भावनेत. गाडीच्या खडखडाडात एकमेकांचे बोलणे फार जरी ऐकू येत नसले तरी आमच्या अवतारावरून आम्ही कुठल्या दिव्यातून पार पडलो हे जाणायला त्यांना वेळ लागला नाही. तशाही दाटादुटीत मुंबई पुणेकरांनी काही बिस्किटे व सेंडविचेस प्रेमाने व ममतेने देऊ केली. या मुंबईच्या सागरात स्वतःच्या नाकापलीकडे विचार न करणारे असा गैरसमज असलेली ती मंडळी, त्यानी त्यांच्या मनाच्या कप्प्यात किती प्रेम व उदारता साठवलेली असते याचे दर्शन दिले. सेमाडोहला उतरल्यावर माहिती आदान प्रदान करण्याची एकच गर्दी झाली. टिपणाची आदान प्रदान झाली व व्याघ्र नसले तरी बरेच वाक दर्शन झाले.

जंगलाचे आगळे वेगळे अनुभव मायमराठीच्या अनेक बोलीत जेव्हा ऊत्साहाच्याभरात कानावर येतांत   तेव्हा सगळे वातावरण कस संगीतमय होऊन जातं. या निमीत्तान कां होईना एकत्र जमलेली लेकरे बघून ती माऊली नक्कीच गहिवरली असेल. त्या नादात बाकीचे श्रम, नैराश्य व झोप ह्याचे विस्मरण होते. तृप्तीच्या तारा छेडल्या जातात व पुढल्यावर्षी परत भेटूया अश्या भाबळ्या आशेतून आश्वासन देत प्रेमाने हस्तांदोलन होतात व आम्ही पांगतो.

------------------------------------ooooooooooooooo----------------------------------

लेखक-
विजय इंगोले
पद्माकर लाड